

ČESKÁ ZAHRADNÍ ARCHITEKTURA KONCE 19. STOLETÍ AŽ 1. POLOVINY 20. STOLETÍ V ZRCADLE ARCHIVNÍCH PRAMENŮ

ŠÁRKA STEINOVÁ

Úvod

Chceme-li charakterizovat určitou uměleckou etapu poznání ve vývoji lidské společnosti, není možné ji striktně vymezit z časové osy, nýbrž je nutné posuzovat ji v širším kontextu dějinného vývoje. Žádné umělecké období se nezrodilo ze dne na den. Ve většině případů plynule navázalo na předchozí vývoj, ze kterého často přejímalo zásadní prvky, transformovalo je a přicházelo s novými trendy. Mnohdy také „nový“ vývoj nepřímou reakcí reaguje na aktuální dějinné události, jakými byly například válečné konflikty, změny společenské struktury nebo také vzestup dosud neznámých společenských elit. O tom, jestli a jak bude hodnocena některá z uplynulých etap umělecké činnosti, rozhoduje teprve budoucnost, která pojmenovává, hodnotí a hlavně dokáže porovnávat vývoj odvětví v čase. Zahradně architektonická tvorba je v tomto smyslu velmi zranitelná. Je schopna mnohem výrazněji, nežli je tomu u jiného druhu umění, a téměř okamžitě negativně reagovat na změny. Její následná destrukce je v tomto případě velmi snadná a jakékoli znovuožívání nebo rekonstrukce jsou často vyloučeny.

V poslední době sledujeme zvyšující se obecný zájem o architekturu, zejména meziválečného období. Odborníci jsou schopni charakterizovat její přednosti, soudobou vyspělost a na základě historických pramenů provést rekonstrukci. Je pochopitelné, že by tyto hodnotné budovy, zejména ty privátního charakteru, nemohly existovat bez patřičného, zahradně upraveného okolí. Z tohoto důvodu je nezbytné společně s rekonstrukcí budov přistoupit také k obnově přilehlého zahradního prostoru, který teprve přivede výsledek k dokonalosti a nabídne kontinuální pohled na architekturu v jejím přirozeném prostředí. Z příkladů je možné uvést úspěšnou rekonstrukci Müllerovy vily v Praze, vily Tugendhat v Brně, vily Čerych v České Skalici a vily Stiassni v Brně společně s jejich zahradami.

Prameny a literatura

Především se jedná o jednoznačnou potřebu badatelské práce s množstvím archivních podkladů uchovaných zejména v kulturních institucích České republiky.

K jednotlivým institucím je nutné přistupovat individuálně dle jejich obsahového fondu. Nejvýznamnější podklady, které významným způsobem přispívají k postupnému objasnění souvislostí utváření díla zahradní architektury sledovaného období, je možné dohledat zejména v archivu Národního zemědělského muzea, Národního archivu, archivu Národního technického muzea, Archivu Národního muzea, Moravském zemském archivu v Brně, Moravské zemské knihovně v Brně, Archivu map a plánů a knihovně Národního památkového ústavu, Archivu Vysokého učení technického v Praze, Archivu Akademie věd České republiky a v neposlední řadě knihovně Zahradnické fakulty v Lednici. Zcela specifický pramen je letecké snímkování, které probíhalo od třicátých let na území celé naší republiky. Snímky z této akce spravuje a poskytuje Vojenský hydrometeorologický a geografický úřad v Dobrušce. V mnohých případech tak můžeme konstatovat, zda vůbec byla zahrada či veřejný prostor realizován a pokud ano, tak sledovat jeho vývoj. V mnohých případech však poskytnou velmi cenné informace i archivy stavebních úřadů a v některých případech i dosud žijící pamětníci.

Zatímco v oblasti péče o architektonické dědictví existuje řada monografií nebo obecných prací zaměřených na projevy pražské secese, kubismu, rondokubismu a meziválečného funkcionalismu, tedy dokladů hledání národního slohu v architektuře a designu, v oblasti zahradně-architektonické tvorby takové práce chybí. Doposud zpracované a publikované odborné či původní vědecké práce jsou zaměřeny na specifické, dílčí tematické okruhy, nebo na ranější období 19. století. Jedná se o problematiku introdukce a použití rostlin v kontextu rodu Liechtensteinů,¹ problematiku vývoje zahradnického školství,² vývoje vybraných městských parků 19. století³ a použití dřevin ve vybrané etapě vývoje zahradního umění přelomu 19. – 20. století.⁴ Kromě několika disertačních a diplomových prací obhájěných na Zahradnické fakultě Mendelovy univerzity a článků v časopisech není přehledně zpracována tvorba českých a německých zahradních architektů, působících na našem území. Neexistence takové práce ztěžuje či téměř znemožňuje uchovávat tuto část národního kulturního pokladu, kterou tvoří vilové zahrady, ozeleňování

- 1 Krejčířík, Přemysl: Použití rostlin v památkách zahradní a krajinářské architektury. Lednice 2004. 53 s. + 43 s. příloh. Disertační práce na Zahradnické fakultě Mendelovy zemědělské a lesnické univerzity na ústavu biotechniky zeleně; Křesadlová, Lenka: Použití rostlin a zahradnická praxe v jednotlivých etapách vývoje zahradního umění na panství Liechtensteinů. Analýza a interpretace archivních materiálů. Lednice 2006. 213 s., 73 s. příloh. Disertační práce na Zahradnické fakultě Mendelovy zemědělské a lesnické univerzity na ústavu biotechniky zeleně.
- 2 Koluch, Pavel: Historie zahradnického školství v Českých zemích. Univerzita Palackého v Olomouci. Olomouc 1999. 124 s. Disertační práce na Univerzitě Palackého.
- 3 Hronová Šafářová, Lucie: Zhodnocení krajinářské architektury a zahradního umění v 19. století se zaměřením na městské parky. Lednice 2010. 317 s. Disertační práce na Zahradnické fakultě Mendelovy zemědělské a lesnické univerzity na ústavu zahradní a krajinářské architektury.
- 4 Ottomanská, Stanislava: Použití dřevin ve vybrané etapě vývoje zahradního umění (přelom 19. – 20. století na území východních Čech). Lednice 2011, 165 s. + 170 s. příloh. Disertační práce na Zahradnické fakultě Mendelovy univerzity v Brně na ústavu biotechniky zeleně.

nových městských a průmyslových areálů (např. Zlín), ozeleňování okolí nových přehrad (Vranovská a Brněnská), či takové unikáty, jako je tvorba zahrad pro prezidenta republiky T. G. Masaryka na Pražském hradě nebo na zámku v Lánech.⁵

V české literatuře je většina publikací zaměřena především uměleckohistoricky, zpravidla na vybrané objekty či osobnosti. Srovnání díla české, německé a židovské kultury, tak dobře známé z oblasti literatury, divadla, filmu či hudby, v zahradní a krajinářské tvorbě zcela chybí. Zahradně-architektonická tvorba byla předmětem kritiky zejména levicově orientovaných autorů.⁶ Proto byla po roce 1948 podceňována a nebyla předmětem souvislého výzkumu.

K důležitým zdrojům odborných poznatků v zahradnických oborech a zahradní tvorbě patřila v českých zemích v daném období dostupná řada zahraničních periodik, především německy psaných, např. *Die Gartenkunst* (1899–1944), *Zeitschrift für Gartenbau und Gartenkunst* (1894–1898), *Zeitschrift für bildende Gartenkunst* (1890–1893), *Die Gartenwelt* (1897–1933). Později to byly časopisy typu: *Die Gartenschönheit* (1920–1940) nebo všeobecně známý v rámci celé Evropy *Der Deutsche Gartenarchitekt* (1925–1933).⁷ Nicméně ani domácí časopisy nezůstávaly tematickým zaměřením a kvalitou opodál. Konkrétně se jedná o Československé zahradnické listy, České zahradnické listy, Naší zahrádku, Krásu našeho domova a další.

Tak jak bylo výše řečeno, z pohledu historie zahradní a krajinářské tvorby je v současné době stále patrná absence odborných textů, které by poskytly více informací ohledně tvorby jednotlivých zahradních architektů konce 19. století až 1. poloviny 20. století. Mezi výrazné osobnosti dané doby lze řadit bezesporu zahradní architektky – Františka Thomayera,⁸ Josefa Kumpána,⁹ Josefa Vaňka, Otokara Fierlingera¹⁰ či často opomíjeného avšak vysoce nadaného Josefa Minibergera.¹¹ Bez znalosti díla da-

5 Fingerová, Radmila: Z minulosti vyrůstá budoucnost: Josef Kumpán. *Inspirace* 4, 2011, s. 4–7; Machovec, Jaroslav: Sortiment rostlin pro sadovnickou tvorbu ve 20. až 30. letech dvacátého století. *Zahrada – park – krajina* XII, 2002, č. 5, s. 17–20; Mareček, Jiří: Zamyšlení nad vývojem rodinných zahrad. *Zahrada – park – krajina* XVI, 2006, č. 2, s. 2–7; Novák, Zdeněk: „Nová“ hvězda na poli vilových zahrad. *Zahrada – park – krajina* XXI, 2011, č. 3, s. 30–34; Vízková, Eva: Vilová zahrada Josefa Kumpána – proměny a svědectví. *Stavba* 2, 2002, s. 23–29; Zámečník, Roman: Zahrada vily Stiassni. *Zahrada – park – krajina* XXI, 2011, č. 3, s. 34–38; Zámečník, Roman: Zahradně architektonická tvorba v meziválečném období, Diplomová práce, nepublikováno, MENDELU 2012; Žaláková, Ladislava: Zhodnocení díla významných českých sadovníků v první polovině tohoto století, Diplomová práce, nepublikováno, MENDELU 1992.

6 Žák, Ladislav: *Obytná krajina*. Praha 1948.

7 Schneider, Uwe – Groning, Georg: Anmerkungen zur tschechischen Gartenkunst im 19. und 20. Jahrhundert. *Die Gartenkunst* 11, 1999, č. 1., s. 22–29.

8 Steinová, Šárka: František Thomayer – život a dílo zahradního architekta. Praha 2008, s. 103.

9 Ottomanská, Stanislava – Steinová, Šárka: Život a dílo zahradního architekta Josefa Kumpána (1885–1961). Praha 2015, s. 303; Steinová, Šárka: Josef Kumpán – zahradní architekt (úvodní studie). *Prameny a studie* 51, 2013, s. 56–89.

10 Zámečník, Roman: Otokara Fierlingera (1888–1942) Inspirační zdroje a východiska pro tvorbu. *Prameny a studie* 52, 2013, s. 4–55.

11 Ottomanská, Stanislava – Steinová, Šárka: Život, doba a dílo zahradního architekta Josefa Minibergera (1878–1955). Praha 2015, s. 211.

ných autorů, a to především v rovině plánové dokumentace a následně realizovaných objektů, nejsme schopni objektivně zhodnotit jejich přínos v rámci historie a vývoje zahradního umění daného období, protože často dochází k chybné interpretaci kompozičního záměru daného objektu, bez znalosti širších souvislostí, případně též z hlediska použitých technických či vegetačních prvků.¹² Skutečným oborovým podkladem jsou především dochované písemnosti a projekty nebo jejich části, které obsahují více méně dochované osobní pozůstalosti zahradních architektů. Projekty se týkají řady dodnes existujících objektů, např. zámeckých, veřejných či lázeňských parků, soukromých zahrad, u kterých všech je aktuálně nutná jejich obnova. Zpřístupnění a následné studium archivních materiálů se zde tedy stává základním metodickým krokem k identifikaci památkové hodnoty zahrady či parku.

Osobní fondy zahradních architektů

Obecně lze v těchto osobních fondech kromě známého třídícího schématu (životopisný materiál, korespondence, vědecká, odborná a literární činnost původce fondu, písemnosti z veřejné činnosti původce fondu, ilustrační materiál o původci fondu, písemnosti týkající se rodinných příslušníků původce) nalézt rozsáhlou plánovou dokumentaci, kterou je třeba nejdříve pečlivě identifikovat nejen podle funkčních typů, ale i podle typu znázorněné dokumentace. Především jde o **půdorysy**, znázorňující umístění a základní vztahy jednotlivých objektů, např. plány zahrad. Často lze použít označení pro jednoduché zákresy např. *půdorysná situace*, či jen tzv. „situace“ *detail z půdorysu*. Konkrétně jde o vybranou část, u které autor rozkresluje daný výsek do větší podrobnosti apod., většinou je použito jiné měřítko, detail může být prezentován jako obrazový výsek v původním podkladu půdorysu, či má vlastní list dokumentu, na kterém je zakreslen. V obou případech je většinou odkázáno na záznam v přímo v dokumentu půdorysu, že k dokumentaci je vypracován, např. osazovací plán, technické prvky, drobná architektura v zahradě apod.¹³ Dále lze ve fondech nalézt **řezy** respektive **půdorysné řezy** prezentující obrazový výsek v původním podkladu půdorysu, či vlastní list dokumentu, na kterém je zakreslen. Architekti je používali především u zahrad se specifickou terénní modelací, např. zákresy schodišť a ramp apod.¹⁴ Velké zastoupení má v pozůstalostech **perspektiva**. Obecně jde o optický jev, jenž způsobuje, že se vzdálené objekty jeví zdánlivě menší než ty blízké. U stejných objektů postavených za sebou do jedné řady se ty vzdálenější od pozorovatele jeví blíže u sebe, perspektiva tedy způsobuje optické zkracování linií. Dvě či více rovnoběžných linií (např. koleje) se směrem k horizontu opticky zužují. Bod, ve kterém se obě rovnoběžné linie setkávají, se nazývá úběžník. Jedná se však pouze o myšlené

12 Zámečník, Roman: Zahradní architekti první republiky. Zprávy památkové péče 73, 2013, č. 4, s. 309–316.

13 Steinová, Šárka: Metodika pro zpracování osobních pozůstalostí s významným podílem plánové dokumentace. Metodický postup. Praha 2015, s. 12–16.

14 Tamtéž, s. 17.

čáry a myšlené body, které v reálném světě fakticky neexistují. V našem případě lze hovořit i o **ptačí perspektivě**. V kresebném projevu jde víceméně o uměle vytvořený záběr na danou zahradu ze značné výšky směrem dolů (evokuje to u pozorovatele letecký snímek). Nelze se ale vyhnout ani tzv. **žabí perspektivě**, zachycující zahradu z podhledu či přímo „ze země.“¹⁵ V pozůstalostech zahradních architektů lze však zaznamenat i velké množství **axonometrií**. V podstatě jde o jednoduchý způsob promítání prostorových těles a trojrozměrných struktur do roviny. Architekt si nejprve zvolil v rovině tři osy x , y a z , které spolu svíraly stejné nebo nestejně úhly. Rozměry objektů např. drobné zahradní architektury, záhonů, vegetace pak nanášel v určitém měřítku rovnoběžně s těmito osami: odtud také název, doslova „odměřovat podél os.“ Hlavní výhoda axonometrie proti složitějším metodám promítání byla v tom, že se průmět snadno konstruoval a že se z něho daly rozměry odečíst. Nevýhoda však byla, že v axonometrické projekci se rovnoběžky nesbíhaly a tak byl perspektivní dojem nedokonalý.¹⁶ K dalším formám projektové dokumentace zahrad lze bezesporu zařadit i **vrstevnicový plán**, to znamená zanesení vrstevnic do mapového podkladu dané zahrady. V místech, kde jsou vrstevnice na plánu hustěji u sebe, je v terénu svah strmější. Vrstevnicové plány využívali architekti především z důvodu podchyzení charakteru reliéfu daného pozemku, pro technická a technologická řešení cest, drobných staveb, jezírek, rybníčků apod.¹⁷ V neposlední řadě se dá ve fondech najít několik kusů **barevných hypsometrií**, tedy vyjádření výškopisu pomocí barevných odstínů zpravidla doplňovaných stínováním nebo šrafováním pro lepší vyjádření reliéfu.¹⁸

Konkrétně lze v jednotlivých osobních pozůstalostech zahradních architektů rozdělit zahradní plány i podle výše zmíněného hlediska a to podle tzv. funkčních typů na: soukromé rodinné a vilové zahrady (též rekreační objekty apod.); rozsáhlé a (významné) vilové zahrady; soukromé objekty (zahrady) statků a dvorců, usedlostí, far, mysliven a hájoven na venkově; veřejnou zeleň; hřbitovy, hroby a hrobky; objekty sportovišť a rekreačních areálů; zeleň areálů škol, odborných ústavů a institucí v rámci výchovy, osvěty, vzdělávání a zázemí pro studenty; zeleň areálů nemocnic, léčeben a odborných ústavů; zeleň zámeckých areálů parků a zahrad; zeleně církevních objektů a poutních míst; zeleně areálů podniků, kolonií; zeleň lázeňských areálů; areály – památníky, mohyly či historické areály v krajině či kontextu s jiným významným objektem; areály úřadů, úřadů železnic a železničních stanic a jiné objekty.

Josef Thomayer (1856–1938)

Mezi vzácné fondy, které vykazují velké množství materiálu lze bezpochyby zařadit fond Františka Thomayera, který patřil a stále bude patřit k našim předním významným zahradním architektům, tvořících v poslední třetině 19. století a na počátku

15 Tamtéž, s. 18–20.

16 Tamtéž, s. 21–22.

17 Tamtéž, s. 23–24.

18 Tamtéž, s. 25–26.

20. století. Byl nejen zahradním architektem, ale i pomologem, květinářem, pěstitel, šlechtitelem, odborným spisovatelem a v neposlední řadě zručným kreslířem.¹⁹ Thomayer k nám ze své zahraniční praxe přinesl nové pokrokové směry sadové úpravy, které úspěšně uplatnil a dále rozvíjel v Praze při zakládání nových veřejných sadů i při přebudování již stávajících parků. Zejména plně využíval působivého dojmu prohloubeného parteru s mozaikovými pracemi z rostlin a uplatňoval osobité vzory v květinových kobercích. Dokázal ve svých projektech dokonale navázat na sebe několik různých kompozičních jader, a to i na poměrně malé ploše. Bezesporu byl nejen nadaným projektantem pravidelného stylu, ale stejně suverénně řešil i výsadbu krajinného parku a to s obdivuhodnou předvídavostí do budoucnosti. Byl mistrem v tvoření krásných průhledů a dociloval působivých dojmů. Bylo-li třeba, tak také uplatnil uměleckou hodnotu sadové výstavby jako samostatný celek, ale na druhé straně dovedl vytvořit i prostorový doplněk stavební architektury. Přestože měl Thomayer neskonale zásluhy na výsadbě pražské veřejné zeleně, nenašel u pražské obce uznání. Ta neměla pochopení pro jeho výjimečné nadání a nedokázala ocenit jeho činnost, a naopak mu četnými kritikami a intrikami znemožňovala práci, a proto po deseti letech opustil městskou službu a zřídil si soukromou kancelář, kde se mohl plně realizovat.²⁰

Převážná část archivních pramenů mapující Thomayerovy životní osudy se dá rozdělit do několika základních částí. Konkrétně se dělí na písemnosti a dále na zahradní plány, návrhy a projekty, kterých je něco málo přes 300 kusů. Konkrétně se jedná:

I. Životopisný materiál	Osobní doklady
Zaměstnání
Osobní doklady příbuzenstva
Deníky
II. Korespondence	Rodinná
Zahraniční
Úřední
Osobní
III. Vědecká, odborná a veřejná činnost	Vědecká práce (pomologie, šlechtitelství atd.)
Veřejná činnost
Pařížská výstava 1889
Zahradnická výstava ve Vídni 1892
Národopisná výstava 1895
Thomayerovy stromkové školky Říčany
Zemská výstava v Praze 1891
Pomocný a studijní materiál
IV. Plány a projekty	

19 Archiv Národního zemědělského muzea, (dále jen Archiv NZM), osobní fond (dále jen OF) Fran-
tišek Thomayer.

20 Tamtéž.

Poslední velká část Thomayerova fondu se již týká jeho projekční činnosti. Zahradní plány v tomto případě rozdělujeme podle funkčních typů na projekty zámeckých parků,²¹ projekty lázeňských parků,²² projekty veřejných parků,²³ projekty větších soukromých zahrad²⁴ a nakonec i zahraniční projekty.²⁵

V Praze Thomayer upravil dolní část Letenských sadů do zhruba dnešní podoby. Tvořila jej velká středová plocha pod restaurační zahradou, dětské hřiště podle tehdejšího zvyku osázené řadami okrasných stromů, osová platanová alej, později zakončená plastikou a další přiléhavé plochy rovinné a svahové. Původně tuto část nazývali růžovnou podle nepravidelných skupin růží, vysázených při krajích zmiňené středové louky.²⁶

V roce 1884 upravil část Velkého městského parku.²⁷ Vytvořil zde velkorysý pravidelný útvar v podobě květinového parteru s městským znakem. Při krajích byl bohatě zdoben módními mozaikovými výsadbami z kobercových rostlin napodobujících vzory národních výšivek, do středu byl umístěn velký, z květin vysázený městský znak. Tento parter byl od ostatních partií oddělen rovnoběžnými cestami a řadami tvarovaných habrů. Do stávajících výsadeb dřevin Thomayer zasáhl. Odstranil nevhodné porosty lesních borovic ve spodní části parku a upravil příliš husté skupiny křovin, které tím, že vyžadovaly neustálý řez, ztrácely nejen svůj charakteristický vzhled, ale i květenství. Ještě v zimě v roce 1893–1894 se Thomayer do Velkého městského parku vrátil, aby v jeho spodní části opravil původní vedení cest, kterým chybělo vhodné zakončení a vzájemná vazba. Rozšířením cest a hlavně uskutečněním obvodového spoje ožila i tato část parku, která dosud byla, ve srovnání s horní částí, návštěvníky opomíjena.²⁸

O rok později také navrhl úpravu severní části žofinského ostrova. Obnovil zde terén, vedení cest a použil velké a bohaté květinové skupiny, vhodně doplňující tehdejší lázeňské zařízení ostrova. Thomayerova parková úprava, založená na bohatých

21 Např. v Lysé nad Labem a v Josefodole pro barona Leitenbergera, ve Vrchlabí a Kysiblu pro hraběte Czernin-Morzina, v Měšicích pro hraběte Nostitze, v Kanicích pro rytíře Pergera, v Nahošicích pro barona Müllera, v Kopidlnu pro hraběte Šlika, v Kamenici u Stránčic pro barona Ringhoffera, ve Štíříně rovněž pro barona Ringhoffera a pro stejného vlastníka i zahradu na Smíchově. Dále zámecký park v Jistebnici a zámecký park v Janovicích u Votic pro barona Nádherného, ve Falknově nad Ohří (dnes Sokolov) pro hraběte Nostitze, v Bílině pro knížete Lobkovice, v Horšovském Týně, Jezeří, ve Vrchlabí, v Konici, Dolních Břežanech, v Liblici, Mirošově, Tvoršovicích, Mostově u Karlových Varů, Klecanech u Prahy pro majitele Beniese atd.

22 Luhačovice, Bohdaneč, Mšené, Mariánské Lázně, Kundratice.

23 Přerov, Hranice na Moravě, Kyjov, Hradec Králové, Praha.

24 Bratří Fričů v Ondřejově, zahradu pana Tichého v Uhříněvsi, zahradní úpravy pro Dr. Kramáře v Libštátě, zahradu Kramářovy vily v Praze, v Třebetově pro průmyslníka Haaseho, ve Světci u Bíliny pro průmyslníka Machalického, ve Zlíně pro továrníka Baťu.

25 V Lünnerssachu u Celovce pro průmyslníka Fischla, v Zabole v Sedmíhradsku pro hraběte Mikeše, v Sázavě – Budě pro průmyslníka Kawaliera, dále v Ronově a Nemirově v Rusku pro kněžnu Czarbatov, na Krymu pro kněžnu Naděždu Nikolajevnu Abyrkosovou, V Německu projektoval zahrady v Schönbachu a Schärdingu.

26 Sběrka map a plánů NZM, inv. č. 134/V/Z 91; 59/V/Z/ 48.

27 Vrchlického sady.

28 Sběrka map a plánů NZM, inv. č. 58/V/Z/ 47.

květinových ornamentálních záhonech zdobených palmami i plasticky vysázenými vázami, zařadila park k nejreprezentativnějším v Praze té doby.²⁹

V roce 1893 ho požádala městská rada Mariánských Lázní, aby vytvořil návrh na úpravu lázeňských parků. Snažil se zde propojit parky se stavbami města a efektivně vyzdobit veřejné prostory. Nahradil vycházkové a spojovací cesty obecně účelovými cestami, zvětšil trávnickové plochy, využil vodní partie s kaskádou, rozšířil řadu odpočívadel. Ve středu města navrhl velkou květnici, která přecházela v přirozený sad a ztrácela se v lesnatých promenádách. Parkové úpravy byly velice rozsáhlé a finančně náročné, a proto je městská obec rozfázovala do tří let.³⁰ Projektoval však i pro další lázeňská města. V roce 1895 např. vytvořil prozatímní návrh na zařízení léčebného učiliště v Brandýse nad Orlicí, později navrhl parkovou úpravu pro Lázně Bohdaneč, Luhačovice, Kundratice a Lázně Mšené.

Oslovila ho i řada významných osobností tehdejší doby. Mezi ně patřil i továrník a vynálezce František Melichar, největší producent secích strojů v Evropě, který se nechal u tovární haly postavit vilu s velkým pozemkem, jehož úpravou pověřil právě Františka Thomayera. Dále jeho služeb využil průmyslník a český politik Karel Kramář. V letech 1905-1908 pro něho František Thomayer vyprojektoval hned tři zahrady. První pozemek, jež vlastnila Kramářova manželka Naděžda Nikolajevna Abrikosová, se nacházel na krymském pobřeží, nedaleko Jalty. Členitou parcelu na jedné straně vymezovalo Černé moře a na straně druhé kopcovitý terén, zvolna přecházející v pohoří i Petri. Hodnotnou krajinářskou úpravu parku, která byla realizována v roce 1900 podle Thomayerova projektu, zachycují četné dobové fotografie, na nichž lze vidět jednotlivá zahradní zákoutí, prostory pro meditaci i sport a komunikace citlivě vedené rozlehlým areálem. Na Krym byl Thomayer pravděpodobně povolán ještě jednou, aby upravil zahradní parter a nejbližší okolí nového letního sídla, které si manželé Kramářovi vybudovali v letech 1905 až 1908.³¹ Druhá zahrada pro Karla Kramáře byla založena podle Thomayerova projektu v roce 1903 u rodinného domu v Libštátě. Nevelká parcela měla patrně velmi jednoduchou zahradní úpravu (travníkovou plochu lemovaly květinové záhony a cestičky vysypané pískem). Třetí zakázkou, kterou architekt od politika získal v roce 1911, byla úprava zeleně v okolí pražské vily Na Baště svatě Máří Magdalény. Thomayer, jehož projekty Kramář obdivoval a propagoval, navrhl zahradní kompozici před východním průčelím vily, situovaném k Hanavskému pavilonu. Výsadba keřů a stromů, navržená architektem, zajistila Kramářovým v této části pozemku soukromá zákoutí, ale i průhledy do Letenských sadů. Podle plánů Friedricha Ohmanna, projektanta vily, byla realizována nejen výsadba další zeleně, ale též drobná zahradní architektura.

29 Sběrka map a plánů NZM, inv. č. 54/V/Z/ 43.

30 Dufek, Vladimír – Vaňková, Kristýna: Thomayerova stopa v Mariánských Lázních. Prameny a studie 42 - Odkaz zahradního architekta Františka Thomayera, 2009, s. 78–86.

31 Archiv Národního muzea, Osobní fond Karel Kramář, vila Barbo, Pohlednici s podobou původní vilky na Barbo na památku odeslali Kramářovi rodičům v době, kdy začali stavět dle projektu Jana Kotěry velkou kamennou vilu.

V roce 1909 Thomayera přizval Jan Kotěra ke spolupráci na úpravě vily a zahrady Tomáše Bati ve Zlíně.³² V téže roce také projektoval zahradu u zbraslavské vily významného českého nakladatele Jana Otty. Mezi další zajímavé Thomayerovy zakázky patřilo i projektování zahrady Strakovy akademie v Praze.³³ Thomayer se snažil ve velké míře uzpůsobit kompozici zahrady od architektonického řešení celé budovy. Zahradu měla dělit střední alej ukončená zřejmě vodním motivem. Mezi středovou alejí a plotem objektu na nábřeží patrně návrh předpokládal výsadby v organických krajinářských tvarech.

Na jeho projekční kancelář se obracela i řada českých a moravských měst. Např. v roce 1903 koupila pardubická obec Vinici a zdejší okrašlovací spolek začal s parkovými úpravami podle Thomayerova návrhu.³⁴ Také město Přerov - Michalov povolalo tohoto zahradního architekta.³⁵ K dalším obcím patřila Chrudim, kde založil v roce 1890 velký městský park v blízkosti hlavní silnice na Pardubice.³⁶ Také šlechta si Thomayera najímala na úpravu zámeckých zahrad a parků. Baron Nádherný z Borotína v Jistebnici mu zadal v polovině roku 1890 zahradní úpravu zámeckého parku. Kolem zámku navrhl parterově upravené prostranství bohatě vyzdobené pestrými květinami atd.³⁷ V roce 1903 rekonstruoval parkovou úpravu bývalé letní rezidence královéhradeckých biskupů na zámku Chrast³⁸ či navrhnul zahradu pro Diecézní ústav hluchoněmých v Hradci Králové.

K dokreslení života Františka Thomayera je nutné prostudovat nejen jeho pozůstalost, ale i fond jeho staršího bratra Josefa Thomayera, asistenta I. interní kliniky a později profesora vnitřního lékařství Karlovy univerzity, který otiskoval své beletristické práce pod pseudonymem R. E. Jamot - anagramem vlastního příjmení. Jeho osobní fond je součástí Památníku národního písemnictví na Strahově. V něm se nalézají deníky, ve kterých se Josef zmiňuje i o svém mladším bratru Františkovi.³⁹ Další část archiválií se nachází v Muzeu Jindřicha Šimona Baara v Klenčí pod Čerchovem i s několika trojrozměrnými předměty. Konkrétně se jedná o Františkovu bustu, fotoaparát, dvě medaile, získané za květiny vystavené ve Vídni a za zásluhy v pomologii.⁴⁰

32 Krajská galerie výtvarného umění ve Zlíně. Jan Kotěra a jeho práce pro firmu Baťa ve Zlíně. Grafický kabinet zlínského zámku 2003.

33 Archiv NZM, OF F. Thomayer, inv. č. I/88; tištěný prospekt o provedení stavebních prací na Akademii hraběte Straky; Slavík, Herbert – Wittlich, František: Strakova akademie – Kramářova vila – Lichtenštejnský palác – Hrzánský palác. Praha 2008.

34 Archiv NZM, OF F. Thomayer, inv. č. I/88; úřední korespondence, korespondence s pardubickou městskou radou.

35 Městský park Michalov 1904–2004. Přerov 2004, s. 85.

36 Archiv NZM, OF F. Thomayer, inv. č. I/88; úřední korespondence, korespondence s chrudimskou městskou radou.

37 Hieke, Karel: České zámecké parky a jejich dřeviny. Praha 1984, s. 459.

38 Tamtéž.

39 Památník národního písemnictví, OF Josef Thomayer (R. E. Jamot) – deníky.

40 Muzeum Jindřicha Šimona Baara v Klenčí pod Čerchovem, OF František Thomayer.

Samozřejmě, že další část dochovaných Thomayerových projektů nalezneme i v jiných institucích, ale už ne v takové rozsahu. Například ve fondech Národního památkového ústavu lze nalézt vedle zhruba třiceti realizovaných či nerealizovaných Thomayerových zahradních plánů i „Knihu výplatních listin sadových zaměstnanců v Praze od 18. května r. 1884 do 13. prosince r. 1885.“ Po podrobnějším zkoumání zjišťujeme, že se jedná o účetní nefoliovanou knihu, zhruba o 800 stránkách, která po týdenních intervalech zachycuje průběh prací a vyplácení mezd konkrétním jednotlivcům. Každá stránka je rozdělena do devíti sloupců, kde s velkou pečlivostí zaznamenával: počet osob, jméno a příjmení dělníka, počet pracovních dní, denní mzdu, týdenní mzdu, kolik bylo skutečně vyplaceno, jaká vznikla úspora a tzv. zachování sadu. Každý týden kniha evidovala práci a vyplácení mezd v pražských parcích a zahradách.⁴¹

V rámci projekční činnosti předložil jako městský zahradník královského hlavního města Prahy v roce 1884/1885 základní rekonstrukci Karlova náměstí. Správně rozvrhl stinná a slunná místa, pohledově rozdělil světla a stíny na travnatých plochách dané hmotou zeleně. Založil dálkové průhledy sevržené kulisami stromů. Dále se zde nacházely geometrické úpravy řešené jako interiéry na dva kruhové bazény, ponechané z původního založení. Vanovitá modelace terénu, typická pro jeho tvorbu, se uplatňuje v celém prostoru parku. Do volně, v intencích krajinářského historismu komponovaného parku, byl ve střední části vložen pravidelný klasicizující parterový útvar inspirovaný moravskou lidovou výšivkou. V jižní části parku uplatnil Thomayer svůj charakteristický motiv osmy - mašle, kterou v půdorysu kreslí cestní okruh.

Celá tato výše popsaná rekonstrukce Karlova náměstí se dá vysledovat i v knize výplatních listin sadových zaměstnanců. Od 25. května 1884 do 11. října 1884 probíhala v parku na Karlově náměstí běžná sadová úprava, což znamenalo, že zde pracovalo průměrně 13 zahradníků a jeden noční hlídač. Zahradníci většinou udržovali park 5 až 6 dnů v týdnu, denně dostávali 85 krejcarů, týdně to tedy činilo 6 zlatých 30 krejcarů. Thomayer zde zahájil práce úpravy Karlova náměstí dne 12. října 1884, které ukončil na konci června následujícího roku. Během těchto prací si najal celkem 3086 dělníků a utratil celkem 10 991 zlatých 93 krejcarů.

41 Na Malé Straně v opatrovně č. 335, ve Vyšší dívčí škole ve Vodičkově ulici, v Obecné zázobní zahradě, v Kunerlově zahradě, na Budečce ve škole a v Rajské zahradě, na Karlově náměstí a u Jungmannova pomníku, u bývalé poříčské brány a na Florenci, v novém Velkém sadu, v Čelakovského sadu a na Václavském náměstí, na Nábřeží korunního prince Rudolfa a u Karla IV., stromořadí ve Štěpánské, Ječné, Viničné ulici, v ulici U Karlova, U Apolináře, u trestnice sv. Václava, Palackého nábřeží u sv. Petra a Klimenta, Josefské náměstí u státní dráhy a na Malém náměstí, U Bartoloměje, za stříkání cest v novém Velkém sadu, na Karlově náměstí a za večerní hlídky. Občas se v knize vyskytnou i jiné lokality, o které se muselo pečovat, ale ne tak intenzivně, např. u Mateřské školy v Opatovické ulici, u sv. Havla a Jiljí, u sv. Jakuba v německé chlapecké škole, v mateřské škole u sv. Petra, u chorobince na Karlově, na sv. Janském náměstí u německé školy, v opatrovně na Hrádku apod.

Další stopy Thomayerovy projekční činnosti lze dohledat i v Archivu hlavního města Prahy a Archivu Národního muzea, kde lze nalézt řadu fotografického materiálu, dále pak v Národním archivu - konkrétně v I. oddělení ve fondu Arcibiskupství pražského, kde lze vyhledat dva jeho projekty. Jednotliviny lze najít i na stavebních a městských úřadech, například v Přerově, v Říčanech u Prahy a dalších.

Josef Miniberger (1878–1955)

Josefa Minibergera lze bezesporu zařadit mezi naše významné zahradní architektury první poloviny 20. století, jehož dílo tvoří velmi plynulý přechod mezi tvorbou výše zmíněného Františka Thomayera k meziválečné tvorbě Josefa Kumpána a Josefa Vaňka, ať po stránce stylu, použitých rostlin a materiálů, tak i částečně z časového hlediska. Z jeho projektů, které se týkaly ať soukromých zahrad či veřejných prostorů je dodnes patrná výrazná jednoduchost řešení, která plně korespondovala s konkrétní lokalitou a jejími podmínkami, ale také s funkcí daného objektu a potřebami zadavatele. Příkladná pečlivost vypracované dokumentace, a to především plánů, perspektivních pohledů, ale i pracovních náčrtů, rozpočtů, výkazů prací, aj., jen dokládá vysokou úroveň odborných znalostí a dovedností tohoto muže. Především teoretická a praktická znalost použitého rostlinného materiálu je až zarážející. Profesionální zájem o dendrologii dokládá spolupráce Josefa Minibergera s Dendrologickou společností v Průhonících, ale také nelze v této souvislosti opomenout vliv osobnosti Leopolda Bařka. Je třeba zdůraznit, že Josef Miniberger měl velmi samotářskou a plachou povahu, která mu bránila být průbojnější a daleko více se prosadit ve své době, což byl pravděpodobně následek jeho těžké duševní choroby, kterou prodělal v mládí. I přes tento handicap nám Josef Miniberger nepochybně zanechal velice zajímavé dílo. Mezi jeho nejkrásnější a dodnes zachovalé objekty lze řadit areál léčebného ústavu v Květnici u Popradu na Slovensku, který bezesporu patří mezi nejrozsáhlejší projekt své doby českého zahradního architekta na slovenském území, dále zahradu u vily JUDr. Václava Kopisty ve Vodňanech, zahradu a park JUDr. Jozefa Holúbka ve Svodově na Slovensku. Bohužel takové štěstí již neměly objekty, které výrazně poznamenal čas a v dnešní době jsou patrný jen stopy po původní realizaci, a to: zaniklá zahrada a park při vile Bianca v Praze Bubenci, zahrada a park při zámečku v Bylanech, zahrada a park Jaroslava Veselého v Molitorově, areál zahrady Petersovy vily ve Cvrčovicích, objekty ve Františkových Lázních, řada objektů veřejné zeleně, areály hřbitovů, církevních sborů a řada dalších objektů. Pro celkové dokreslení osobnosti Josefa Minibergera lze uvést tu skutečnost, že řadu svých projektů vypracoval zcela zdarma pro potřebné a k charitě nabádal i při realizaci zahrad, kdy od dodavatelů žádal slevy a též sám se zříkal své provize.⁴²

42 Ottomanská, Stanislava – Steinová, Šárka: Život, doba a dílo zahradního architekta Josefa Minibergera (1878–1955). Praha 2015, s. 211.

Osobní pozůstalost Josefa Minibergera lze podobně rozdělit jako Thomayerův fond ovšem s tím rozdílem, že se nejedná o takový rozsah a množství.⁴³ Konkrétně se jedná o:

I. Životopisný materiál	Osobní doklady Vzdělání Zaměstnání
II. Vědecká, odborná a veřejná činnost	Veřejná činnost Pomocný a studijní materiál
III. Plány a projekty (rozdělení do podskupin podle tzv. funkčních typů)	Soukromé rodinné a vilové zahrady Veřejná zeleně Hřbitovy, hroby a hrobky

Pozůstalost obsahuje osobní listiny, vysvědčení, vysokoškolský výkaz, živnostenský list, lékařský posudek, několik fotografií z realizací zahradních úprav a další drobnosti. Bohužel rodinná a úřední korespondence v osobním fondu zcela chybí. Mezi velmi zajímavé patří tzv. „Poznámky o zahradnictví z roku 1915–1920,“ které jsou rozděleny na dvě části „Zahradnictví I.“ a „Zahradnictví II.“ Nejstarší zápisek byl pořízen v červenci roku 1914, kdy si Miniberger poznamenal a zároveň rozkreslil osázení Karlova náměstí v Praze. Poté následují poznámky vztahující se k dalším pražským parkům jako např. k Fürstenbergské zahradě,⁴⁴ Petřínu,⁴⁵ k letohrádku královny Anny,⁴⁶ Rudolfinu,⁴⁷ Kinského zahradě,⁴⁸ na Zbraslavi apod. Poté následují poznámky týkající se používání hnojiv a několik málo postřehů k osobnosti, která Minibergera velice ovlivnila v jeho pozdější tvorbě, Leopolda Batka.⁴⁹ Velice zajímavé jsou postřehy ze spolupráce s Leopoldem Batkem, v jehož projekční kanceláři byl Miniberger zaměstnán. V jeho poznámkách poměrně zajímavě popisuje osazování zahrad v Senohrabech, v pražské Hostivaři, na Vinohradech atd.⁵⁰ Dále následuje výčet rostlinného sortimentu i s jeho možným využitím a několika příklady.⁵¹ Na podzim roku 1914 odešel Miniberger do Plzně, protože zde vstoupil do služeb okresního výboru Jednoty pro zakládání sadu a zkrášlení města v oboru ovocnictví⁵² jako zahradník při

43 Archiv NZM Praha, OF Josef Miniberger, dopis příbuzných, kteří zemědělskému muzeu věnují Minibergrovo pozůstalost.

44 Archiv NZM, OF Josef Miniberger, Poznámky o zahradnictví z roku 1915–1920, fol. 2v–3r.

45 Tamtéž, fol. 5r–13r.

46 Tamtéž.

47 Tamtéž.

48 Tamtéž.

49 Tamtéž, fol. 14v–15r.

50 Tamtéž, fol. 18v–36v, 68r–72v.

51 Tamtéž, fol. 37r–55v.

52 Jednota byla v Plzni založena v roce 1874 a za svůj cíl si vzala zpřijemňovat pobyt ve městě obyvatelům „černé“ Plzně. Patřila mezi takzvané Okrašlovací spolky, které tehdy působily po celé republice. Doplňovala tak obdobnou činnost správ městských sadů a lesů. V roce 1832 založil purkmistr Martin Kopecký akciovou okrašlovací společnost jako nejstarší spolek toho druhu v Čechách. Ze získaného kapitálu byly zakoupeny pozemky pro jádro budoucího Lochotínského parku a budovány lázně. Na tento spolek navá-

zakládání okresního parku na Borech a okresních ovocných sadů na statku Lüftnerka. A právě k těmto dvěma osazovacím akcím se věnuje zpětně ve svých poznámkách na samém konci prvního dílu „Zahradnictví I.“⁵³ Druhý díl poznámek se detailněji věnuje zakládání soukromých zahrad za přítomnosti jeho zaměstnavatele a především učitele Leopolda Batka. Miniberger velice pečlivě popisuje sortiment použitý v jednotlivých zahradách a precizně se věnuje především zahradám u Vostřebalů v Senohrabech, Růžičků a Součků v Klánovicích, stavebního rady Polívky atd.⁵⁴ Co se týká plánové dokumentace, tak se její množství nedá srovnat s počtem plánů u Františka Thomayera anebo dalšího významného zahradního architekta a především současníka Josefa Minibergera, Josefa Kumpána. Konkrétně se jedná celkem o 92 kusů plánů.

Několik zajímavých dokumentů dokreslujících Minibergerovy životní osudy najdeme i v osobním fondu jeho dědečka Antonína Havlíčka, významného lesníka poloviny 19. století v jižních Čechách.⁵⁵ Bližší informace o rodině lze dále získat studiem křestních a úmrtních matrik ve Státním oblastním archivu Plzeň.

K dokreslení života a především jeho tvorby však je také nutné prostudovat i jiné fondy. Předně ve fondu Policejního ředitelství, uloženého v Národním archivu, se našlo několik dokumentů, vztahujících se k jeho pobytu v Praze. Například se jedná o přihlášku trvalého pobytu občana i s plzeňskou adresou, když byl zaměstnán u okresního výboru Jednoty pro zakládání sadů a zkrášlení města v oboru ovocnictví, různé žádosti apod.⁵⁶

Dále v archivu Českého vysokého učení technického lze dohledat záznamy o Minibergerově docházce, kde se věnoval jako řádný posluchač oboru inženýrského stavitelství a o několik let později i zemědělskému oboru. Studia nikdy nedokončil kvůli psychickému onemocnění.⁵⁷ Významný podíl archivních pramenů a poznatků o tvorbě Josefa Minibergera lze dohledat ve velmi cenném archivu Dendrologické společnosti, uloženém ve Výzkumném ústavu Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví v Průhonicích. Nejenže Josef Miniberger byl aktivním členem Dendrologické společnosti, ale zároveň využíval jejích služeb a velice často objednával zde nacházející se sortiment pro realizaci svých zahrad a parků. Například lze zde nalézt řadu objednávek vztahujících se k znovuzřízení parku při vile „Bianca“ v Praze – Bubenci, jehož majiteli byli generální ředitel a předseda státní rady Škodových závodů JUDr. Karel Loevenstein a jeho žena Pavlína Loevensteinová anebo parku továrníka a majitele cukrovaru Fran-

zala od roku 1874 Jednota pro zakládání sadů k okrášení města Plzně a jeho okolí (později Okrašlovací spolek v Plzni), která se zasloužila o založení řady dodnes existujících ploch a alejí.

53 Archiv NZM, OF Josef Miniberger, Poznámky o zahradnictví z roku 1915–1920, Zahradnictví I., fol. 66r–67v.

54 NZM, OF Josef Miniberger, Poznámky o zahradnictví z roku 1915–1920, Zahradnictví II., fol. 1r.

55 Archiv NZM, OF Josef Havlíček.

56 Národní archiv (NA), fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna 1941–1950, sign. M 2930/9, kart. 7509.

57 Archiv ČVUT, C. k. vysoká škola technická v Praze Katalog 1896/1897; katalog 1897/1898; katalog 1913/1914.

tiška Kratochvíla v Bylanech u Českého Brodu.⁵⁸ Dále zde lze nalézt i korespondenci mezi Josefem Minibergerem a již zmíněným vedoucím Spolkové zahrady Františkem Zemanem. Zeman v řadě případů doporučoval Minibergera klientům zahrady jako odborníka pro realizaci zahrad. Například doporučil jeho práci panu Vladimíru Jiráskovi, velkoobchodníkovi v Malešicích na úpravu parku v Lounech.⁵⁹ Z objednávek lze i vydedukovat, že prováděl úpravy na místech, které nemáme podložené dochovanou plánovou dokumentací, což byl např. Ústav pro hluchoněmé v Radlicích (Výmolův ústav pro hluchoněmé) anebo tzv. Vincentinum na Břevnově. Co se týká posledního jmenovaného ústavu, muselo se přihlédnout i k archiváliím fondu Ústavu sociální péče pro dospělé „*Vincentinum*“ Velehrad 1889 - 1970, uloženého ve Státním okresním archivu Uherské Hradiště. V něm se nalézají veškeré archivní materiály Vincentina, tzn. i ty, které pocházejí z dřívějšího působení v Břevnově a Smečně. Důležitou výpovědní hodnotu mají zejména výroční zprávy z let 1911-1947, zápisy ze schůzí kuratoria, kompletně dochované od roku 1897 do roku 1950, dále jmenné seznamy chovanců, pamětní knihy i úřední spisový materiál, jako např. dokumentace prověrky ústavu či spis předání ústavu do státní správy. Tyto materiály jsou nejednou torzovité, a proto není možné pokaždé vše podložit průkaznými daty a informacemi a je nutné doplnit chybějící místo úvahou.

- 58 Knihovna VÚKOZ Průhonice, Dendrologická společnost, kart. 7b – korespondence 1925, 1925, říjen, 13., Josef Miniberger žádá o vyúčtování a zároveň připomíná, aby při nakládce pro firmu V. Nekvasil nebyla zapomenuta magnolie; kart. 7b – korespondence 1925, 1925, říjen, 13., účet za rostliny pro V. Nekvasila a Kratochvíla z Bylan; kart. 7b – korespondence 1925, 1925, červen, 20., tajemník Dendrologické společnosti odpovídá J. Minibergerovi na jeho dopis z 13. června 1915 a sdělujeme mu, že mu poukázal 811,20 Kč jako 10% provizi po odečtení za dodané rostliny; kart. 7b – korespondence 1925, 1925, červen, 11., žádost o zaslání účtu a ujištění se, že firma V. Nekvasila a Kratochvíl z Bylan již zaplatili; kart. 7b – korespondence 1925, 1925, duben, 22, prosba o dodání ještě jedné magnolie pro firmu V. Nekvasil (vila Bianca); kart. 7b – korespondence 1925, 1925, duben, 20., dodávka pro vilu Bianca firmy V. Nekvasil, stavitelství v Praze-Karlíně; korespondence 1925, 1925, duben, 10., informace Dendrologické společnosti o dodávce pro firmu V. Nekvasil; kart. 7b – korespondence 1925, 1925, duben, 3., Miniberger se ptá, jakým způsobem bude dopraven rostlinný materiál; kt. 7b – korespondence 1925, 1925, březen, 27., žádost J. Minibergera, zda společnost může dodat rododendrony a azalky; kart. 7b – korespondence 1925, 1925, březen, 12., tajemník ujišťuje J. Minibergera, že společnost učinila objednávku u holandské firmy pro osázení zahrady vily Bianca; kart. 7b – korespondence 1925, 1925, březen, 9., tajemník děkuje za dopisy ze 4. a 6. března a sděluje, že některé rostliny nemá Dendrologická společnost v zásobě, ale lze je nahradit. Zároveň Minibergera ujišťuje, že se budou věnovat paní Loewensteinové; kart. 7b – korespondence 1925, 1925, březen, 11., J. Miniberger se dotazuje na rododendrony a azalky pro vilu Bianca; kart. 14 – korespondence 1927, 1927, listopad, 29., Dendrologická společnost informuje o nových rododendronech a trávě z Itálie, na kterou se Miniberger ptal.
- 59 Knihovna VÚKOZ Průhonice, Dendrologická společnost, kart. 14 – korespondence 1927, 1927, srpen, 2., inspektor Zeman sděluje J. Minibergerovi, že ho doporučil panu Vladimíru Jiráskovi, velkoobchodníkovi v Malešicích na úpravu parku v Lounech; kart. 16b – korespondence 1928, 1928, březen, 22., inspektor Zeman potvrzuje Minibergerovu objednávku č. 265 a sděluje, že červené javory nejsou k dostání v celém Československu, objedná je tedy u firmy Hesse; Zeman informuje o zakládání parku V. Jiráska v Malešicích a informuje, že J. Minibergerovi bude připočtena provize za objednávku Ústavu hluchoněmých v Radlicích; kart. 16b – korespondence 1928, 1928, březen, 16., inspektor Zeman píše J. Minibergerovi, že V. Jirásek z Malešic chce upravit park, ale finance mu to nedovolují, a proto Zeman Minibergera nabádá, aby s Jiráskem ještě jednou promluvil a začal s úpravou po částech.

Dalším zdrojem důležitých informací je bezesporu fond Okrašlovacího svazu, který byl založen v roce 1904 nejdříve jako Svaz českých spolků okrašlovacích v království Českém, později v roce 1909 přejmenovaný na Svaz českých spolků pro okrašlování a ochranu domoviny.⁶⁰

Josef Miniberger se stal součástí členské základny Masarykovy akademie práce. Dne 13. března 1926 rozhodl Ústřední výbor Masarykovy akademie práce přijmout Josefa Minibergera jako svého nového člena. V dochovaných zápisech lze dohledat jeho aktivity, kde především přednášel o zahradní architektuře,⁶¹ v kurzu stavitelů,⁶² později ještě na kurzu stavitelů přednášek o součinnosti zahradního architekta se stavebním architektem.⁶³

Pro soukromé zahrady, které projektoval či jen upravoval Josef Miniberger, se dochovalo 78 plánů z let 1919–1950. Z těchto dokumentů vyplývá, že Miniberger navrhoval zahrady zcela nové u novostaveb rodinných domů či vil, které vznikaly tzv. na zelené louce, dále se věnoval „znovuzřízení“ či rozsáhlejšími obnovám již stávajících zahrad, a to především vilových zahrad a zámeckých zahrad z druhé poloviny 19. století či přelomu 19. a 20. století. Zadavatelé, kteří Minibergera oslovili, většinou patřili do okruhu přátel, rodiny a širšího příbuzenstva. Nebo získali na Minibergera dobré reference, ať od jeho předešlých klientů, či spolupracovníků apod. V několika případech dochází k opětovné spolupráci po několika letech dokonce i desetiletí od první zakázky. O tom vše svědčí bohatá korespondence, ve které se podrobně např. uvádí okolnosti jednání o návrhu zahrady, možné varianty, otázky realizace a především výběru rostlinného materiálu, který má být pro zahrady zajištěn a v neposlední finanční možnosti zadavatele.

Josef Kumpán (1885–1961)

Osobnost Josefa Kumpána je již tradičně spjata se zahradní a krajinářskou tvorbou meziválečného období na našem území, resp. s dobou tzv. první Československé republiky. Jméno tohoto autora je dodnes známo nejen u nás, ale i v zahraničí, především v Německu, kde vedle osobnosti Josefa Vaňka patří Josef Kumpán mezi nejznámější „československé“ zahradní architektky dané doby. Je prokazatelně autorem téměř 1400 plánů zahrad, parků, veřejných sadů, hřbitovů, sportovišť atd.. Ve své době patřil také k velmi literárně a osvětově činným odborníkům, o čem svědčí řada jeho odborných příspěvků, publikací, jeho přednášková a výstavní činnost. Často musel být v opo-

60 Vznik Svazu inicioval jeho pozdější dlouholetý předseda a propagátor ideje okrašlování a ochrany domoviny prof. Dr. Jan Urban Jarník, předseda Okrašlovacího spolku v Potštejně nad Orlicí. Svaz se pod jeho vedením 12 časem vyvinul v mohutnou organizaci, která pak vyvíjela až do nuceného zániku v roce 1951 velmi významnou činnost; bližší MÚA AV, fond Svaz okrašlovací v Praze (1897–1951).

61 MÚA AV, fond Masarykova akademie práce, 1926, červenec, 16., přednáška stálých, bezodkladných a odborných záležitostí Ústavu pro stavbu měst při Masarykově Akademii Práce.

62 Tamtéž, MAP, 1926, říjen, 4., přednáška stálých, bezodkladných a odborných záležitostí Ústavu pro stavbu měst při Masarykově Akademii Práce.

63 Tamtéž, MAP, 1926, listopad, 8., přednáška stálých, bezodkladných a odborných záležitostí Ústavu pro stavbu měst při Masarykově Akademii Práce.

zici vůči věhlasným architektům a urbanistům v daných regionech, nejvíce však v Praze, přesto vždy ctil čestně zájmy „všeho zahradnictva“ a občanů. Méně známá je však skutečnost, že byl po několik let členem a pokladníkem Svazu spolků pro okrašlování a pro ochranu domoviny v Čechách. Právě tato organizace mu umožnila být aktivním poradcem v okrašlování v rámci Čech, Moravy a Slezska. Někdy z této spolupráce vznikly jen výsadby několika kusů rostlin, převážně se však jednalo o úpravy stávající veřejné zeleně či návrhy zcela nově vznikajících ploch. Také proto, jak dokládá i korespondence mezi Josefem Vaňkem a historikem Ladislavem Štěpánkem z 60. let 20. století, lze považovat Josefa Kumpána za autora nejvíce realizovaných návrhů veřejné zeleně na území Československa. Tuto skutečnost dokládají ještě dnes řady desítek dochovaných veřejných prostorů, ať už jsou to parky, městské sady, náměstí, okolí veřejných budov, pomníků a památníků či úpravy sportovišť a ostatních objektů. Mezi zcela ojedinělou činností, která nemá na našem území srovnání lze považovat projekty pro ministerstvo železnic na „okrášení“ železničních budov a staveb, které ve většině případů Kumpán realizoval.

Kumpánovu osobní pozůstalost však nelze srovnat s pozůstalostí již zmíněného Františka Thomayera či Josefa Minibergera. Je zde patrná absence osobních dokumentů, resp. nejsou k dispozici bohužel žádné osobní listiny, křestní list, vysvědčení, živnostenské oprávnění a jiné dokumenty, které by byly přesně specifikovány a datovány.⁶⁴

Avšak z pohledu dochované plánové dokumentace je zde zachovalý obsáhlý fond, který je rozdělený do podskupin podle tzv. funkčních typů na:

- soukromé rodinné a vilové zahrady (též rekreační objekty apod.)
- rozsáhlé a (významné) vilové zahrady
- soukromé objekty (zahrady) statků a dvorců, usedlostí, far, mysliven a hájoven na venkově
- veřejná zeleně
- hřbitovy, hroby a hrobky
- objekty sportovišť a rekreačních areálů
- zeleň areálů škol, odborných ústavů a institucí v rámci výchovy, osvěty, vzdělávání a zázemí pro studenty
- zeleň areálů nemocnic, léčeben a odborných ústavů
- zeleň zámeckých areálů parků a zahrad
- zeleně církevních objektů a poutních míst
- zeleně areálů podniků, kolonií
- zeleň lázeňských areálů
- areály – památníky, mohyly či historické areály v krajině či kontextu s jiným významným objektem
- areály úřadů, úřadů železnic a železničních stanic a jiné objekty

64 Steinová, Šárka: Josef Kumpán – zahradní architekt (úvodní studie). *Prameny a studie* 51, 2013, s. 56–89.

Nelze opomenout, že se jedná o dosti nesourodý soubor plánové dokumentace různé kvality, různé úrovně zpracování a rozpracovanosti, atd., jenž byl nashromážděn z více zdrojů a deponován v rámci archivu NZM. Z hlediska projekční činnosti je přínos tvorby Josefa Kumpána stále nedocenený.⁶⁵ K poznání jeho tvorby nám může pomoci dokument, který vytvořil Kumpán s největší pravděpodobností po skončení 2. světové války, když si připravoval své portfolio po svoji poválečnou éru v projekční kanceláři v Praze. Jedná se o mapu navržených projektů v rámci našeho území, která schematicky zachycuje dané lokality (1918–1945). Pro lepší názornost autor používá různé značky, resp. uplatňuje dělení objektů dle funkčních typů zeleně, aby rozlišil již v mapě tuto skutečnost. Rozlišuje zvlášť zahrady, parky, aj. na: domácí zahrady, velké zahrady, veřejné sady, zámecké zahrady, výstavní zahrady, úpravy koupališť, zahrady u nemocnic, tovární zahrady, sportovní sady, restaurační zahrady, botanické zahrady, ovocné zahrady, přírodní divadla, střešní zahrady, japonské zahrady, úpravy pomníku padlých, sady u kostelů, lázeňské sady, růžovny, hřbitovy, hrobky, urnové háje, školní zahrady, zahradní kolonie, ale i předzahrádky. V mapě je vynechána Praha, která pro měřítko má svoji vlastní výseč v dolní části mapy, dále část Slovenska je též pracovně upravena vzhledem k použitému formátu a stylizaci. Celkem je na mapě zaneseno 1359 objektů, z toho 1329 na dnešním území České republiky a 30 na území Slovenska. Z počtu 1329 objektů připadá 276 objektů na Prahu. Podobné mapy Kumpán vypracovával již dříve ke své propagaci, např. při výstavách apod., bohužel nejsou do dnešních dnů dochovány, též není znám dokument, který by podobným způsobem sumarizoval tvorbu od roku 1946 do roku 1957, kdy oficiálně naposledy Josef Kumpána projektuje. Po roce 1957 Josef Kumpán odchází do ústraní, stále žije v Praze na Vinohradech, kde též 5. května 1961 umírá.

Obecně se dá říci, že se v Kumpánově pozůstalosti nacházejí zahradní a sadovnické plány, axonometrie, perspektivy, pracovní náčrtky, různé skici a akvarely, fotografie, výstřižky z dobových periodik, stavební a projektová dokumentace, v časovém intervalu let cca 1913–1957, bohužel se však jedná převážně o dílčí dokumenty, kdy pro značnou nesourodost nelze ani u jednoho ze zájmových objektů „sestavit komplet.“ Nelze tedy dohledat k danému objektu položky typu: plán zahrady, perspektivy, fotodokumentace, korespondence s majitelem tak, aby např. k danému projektu případné realizace zahrady vznikl souborný dokument s určitou vypovídající hodnotou.

Z 891 digitalizovaných položek, byl vyhodnocen a utříděn materiál a bylo zjištěno, že plány se týkají 594 jedinečných objektů zahrad. Konkrétně se dochovaly plány pro 297 objektů soukromých vilových a rodinných zahrad včetně usedlostí, 72 objektů veřejné zeleně typu veřejných sadů, parků, prostranství, 28 objektů hřbitovů, hrobek a hrobů, 23 objektů sportovišť a rekreačních areálů, 16 objektů

65 Zámečník, Roman: Zahradní architekti první republiky. Zprávy památkové péče 73, 2013, č. 4, s. 309–316.

zeleně areálů škol, odborných ústavů a institucí v rámci výchovy, osvěty, vzdělávání a zázemí pro studenty, 5 objektů zeleně areálů nemocnic, léčen a odborných ústavů, 23 objektů zeleně zámeckých areálů parků a zahrad, 7 objektů zeleně církevních institucí, poutních míst, 7 úprav továrních zahrad, 4 úpravy kolonií, 7 úprav předzahradek, 3 objekty zeleně lázeňských areálů, 3 areály památníků, mohly či historické areály v krajině či kontextu s jiným významným objektem, 2 dochované úpravy areálů úřadů, úřadů železnic a železničních stanic, 1 objekt úpravy zeleně komunikací, mostů a jiných staveb. Avšak 96 objektů zatím není upřesněno, důvodem je absence bližší adjustace, čitelnější dispozice plánu a jiné příčiny.

Pestrá projekční činnost zahradního architekta Josefa Kumpána, která z hlediska četnosti vypracovaných a doložitelných objektů zahrad a parků zdárně sekunduje dalšímu významnému zahradnímu architektovi dané doby Josefu Vaňkovi. Možnosti využití osobního fondu J. Kumpána lze v současné době označit z hlediska badatelské činnosti za jedinečné a získané dokumenty jsou vysoce přínosné pro vědecko-výzkumnou činnost oboru zahradní a krajinářská tvorba.

K dokreslení Kumpánova života a především jeho tvorby je však také nutné prostudovat fondy, které se nacházejí v jiných institucích. Předně ve fondu Policejního ředitelství, uloženého v Národním archivu, se našlo několik dokumentů, vztahujících se k jeho pobytu v Praze, osvědčení o vydání cestovního pasu apod.⁶⁶ Opět tak jako u Josefa Minibergera lze dohledat ke Kumpánově tvorbě dokumenty ve velmi cenném archivu Dendrologické společnosti, uloženém ve Výzkumném ústavu Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví v Průhonících. Dalším zdrojem důležitých informací je bezesporu fond Okrašlovacího svazu, ve kterém Josef Kumpán zastával funkci pokladníka⁶⁷ a především odborníka při zakládání zahrad,⁶⁸ areálů a jako hlavní konzultant.⁶⁹ Lze zde dohledat řadu cenného materiálu například, že Kumpán spolupracoval při zakládání sadu v Makovicích, v Červeném Kostelci, v Bělčicích⁷⁰ nebo že byl

66 NA, Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna 1931–1940, sign. K 5708/1, kart. 8188: 1921, listopad, 15., Praha-Smíchov, osvědčení o vydání cestovního pasu; 1922, květen, 24., osvědčení o vydání cestovního pasu; osobní pas; 1931, září, 29., stížnost Marie Durasové, učitelky z Plzně proti J. Kumpánovi; 1932, duben, 8., domovní list.

67 MÚA AV, Svaz okrašlovací v Praze (1897–1951), roky 1924–1925, protokol inv. č. 22, Zasedání ÚV 3. října 1924, Josef Kumpán zvolen v nepřítomnosti pokladníkem Svazu. Jednalo se o spolupráci se Svazem zahradníků.

68 MÚA AV, Svaz okrašlovací v Praze (1897–1951), roky 1920–1923, protokol inv. č. 21, Zápis z předsednictva 17. dubna 1923, Josef Kumpán navržen na úpravu Růžového paloučku. Josef Kumpán navržen jako zahradní architekt do skupiny k úpravám sadů.

69 MÚA AV, Svaz okrašlovací v Praze (1897–1951), roky 1926–1927, protokol, inv. č. 23, Zasedání předsednictva 22. dubna 1927, Josef Kumpán referoval o svých zájezdech do Hořovic a Dvora Králové. Posudek kaštanové aleje v Hořovicích, která má být vykácen. Josef Kumpán referuje o daru 200 Kč od Sdružení absolventů vyšších škol ovocnářsko-vinařských do soutěže. Josef Kumpán referoval o KND, o jedné straně inzerátů a druhá strana s pozvánkou na valnou hromadu svazu.

70 MÚA AV, Svaz okrašlovací v Praze (1897–1951), roky 1920–1923, protokol inv. č. 21, Zápis z předsednictva 31. prosince 1920, Josef Kumpán kooptován za členy výboru Svazu. Okrašlovací spolek v Makovicích zaslal vřelé poděkování za pomoc, kterou mu při zakládání sadu poskytl zahradní architekt

v roce 1923 vyslán Svazem na Slovensko, aby zde navázal spolupráci, což je zpětně doloženo existencí několika návrhů a realizací zahrad či lázeňských areálů na území dnešního Slovenska.⁷¹ Dále podle dochovaných materiálů víme, že v roce 1924 byl navržen a posléze jmenován do redakční rady časopisu „Krásy našeho domova,⁷² a v téže roce delegován jako zástupce Svazu do Ústavu pro stavbu měst či Národní československé společnosti zahradnické a Masarykovy akademie práce.⁷³ Kumpán byl také jedním z iniciátorů okrašlování železničních stanic, což nám opět zpětně dokazují archivní materiály o jeho velké aktivitě v této věci a především vyhlášení soutěže o nejkrásnější železniční a posléze i školní zahrádku.⁷⁴ Často byl také zván jako člen komise do různých okrašlovacích výstav, např. v roce 1931 do Pardubic.⁷⁵

Josef Vaněk (1886–1961)

Josef Vaněk byl neobvykle aktivní a velmi úspěšný český zahradní architekt, průkopník a propagátor našeho československého zahradnictví, v neposlední řadě soudní znalec a autor řady publikací z oboru zahradnictví a ovocnictví. Mezi jeho vytýčené životní cíle patřilo v první řadě zpřístupnit všechnu dostupnou odbornou literaturu veřejnosti. Vysoké obliby dosáhl časopis *Zahrada*. Tento čtrnáctideník vycházel plných 36 let a díky své vysoké odborné úrovni u nás neměl konkurenci. V tematických článcích poskytoval odborné rady a šířil péstitelské způsoby a zásady, které platí dodnes. Opomenout nesmíme ani Vaňkovu bohatou odbornou knižní tvorbu. Jedinečným ve své době se stal jeho školkařský a květinářský velkozávod, jenž byl největším závodem tohoto druhu v republice. Jednalo se vlastně o velkokapacitní

Josef Kumpán; protokol inv. č. 21, Zápis z předsednictva 4. února 1921, Josef Kumpánovi bylo sděleno, že byl doporučen k vypracování plánů pro Okrašlovací spolek v Červeném Kostelci; roky 1931–1934, protokol, inv. č. 25, Zápis z předsednictva 4. června 1934, Žádost o Sadovou úpravu v Bělicích, Josef Kumpán vypracuje odpověď.

71 MÚA AV, Svaz okrašlovací v Praze (1897–1951), roky 1920–1923, protokol inv. č. 21, Zápis ze zasedání Ústředního výboru 8. června 1923, Masarykův dub: Architekt Josef Kumpán, radí nevypisovat soutěž z nedostatku financí, navrhuje architekta Novotného k návrhu sadové úpravy okolí. Josef Kumpán vyslán na Slovensko k navázání spolupráce.

72 MÚA AV, Svaz okrašlovací v Praze (1897–1951), roky 1924–1925, protokol inv. č. 22, Zasedání ÚV, 1. února 1924, Josef Kumpán jmenován výborem do redakční rady KND; Zasedání Předsednictva 15. února 1924, Schválení redakční rady s Josef Kumpánem, Josef Kumpán vyslán do rady Národní společnosti.

73 MÚA AV, Svaz okrašlovací v Praze (1897–1951), roky 1924–1925, protokol inv. č. 22, Zasedání Předsednictva 29. února 1924, Josef Kumpán delegován do schůzi Ústavu pro stavbu měst. Josef Kumpán delegován na schůzi Národní československé společnosti zahradnické; Zasedání Předsednictva 28. března 1924, Josef Kumpán v nepřítomnosti delegován na jednání Masarykovi akademie práce.

74 MÚA AV, Svaz okrašlovací v Praze (1897–1951), roky 1926–1927, protokol, inv. č. 23, Schůze na udělení cen na školní a železniční zahrádku, O soutěži referoval Josef Kumpán. Uděleny první ceny: Stupava, Kroměříž a Sušice, velká aktivita Josef Kumpána v soutěži. První cena nebyla udělena, Josef Kumpán je pro Suchdol.

75 MÚA AV, Svaz okrašlovací v Praze (1897–1951), roky 1931 – 1934, protokol, inv. č. 25, Zápis z předsednictva 9. ledna 1931, Výstava okrašlovací v Pardubicích. Do výstavní komise byl zvolen také Josef Kumpán, Černovský a další.

zahradnictví, ke kterému patřila i rozsáhlá školka s ovocnými dřevinami, okrasnými rostlinami a také vytápěné skleníky s umělým zavlažováním. Jako součást podniku byla zřízena i speciální kancelář pro zakládání a realizaci zahrad a veřejných parků. K nejvýznamnějším projektům patřila úprava např. barrandovské terasy v Praze. Josef Vaněk byl velmi aktivní také při zakládání zahrádkářských spolků a organizací. Založil *Svaz československých pěstitelů a milovníků peren*, *Společnost československých pěstitelů a milovníků růží*, *Společnost přátel zahrady*, dále několik dobročinných organizací, jako např. *Dobročinný fond československých zahradníků pro zestárlé a práce neschopné zahradníky*, *Zahradnickou pojišťovnu proti krupobití a vichřici* nebo *Nadaci zahradního architekta Josefa Vaňka pro nemajetné posluchače pomologického ústavu v Ruzyni*.⁷⁶ Velmi vyhledávané a populární se staly i jeho přednášky a každoročně pořádané pěstitelské kurzy přímo v závodu v Chrudimi.

Josef Vaněk se přátelil i s řadou významných osobností své doby, patřili k nim například bratři Čapkové, Petr Bezruč, Ignát Hermann, Alois Jirásek, Alberto Vojtech Frič, Alfons Mucha či Josef Lada. Jeho významným obchodním partnerem patřil také Oskar Smrž. Josef Vaněk byl všestranně a nevšedně aktivním člověkem, dokonce ani znárodnění jeho velkozávodu roku 1948 ho neodradilo a dál pokračoval ve své veřejné a osvětové činnosti. Až do svých osmdesátin přednášel po různých koutech naší republiky.

Převážná část pramenů mapující Vaňkovy životní osudy se dá rozdělit do několika základních částí. Pramennou základnou pro zpracování je bezesporu osobní pozůstalost Josefa Vaňka, která je součástí rozsáhlého soukromého rodinného archivu, uloženého v prostorách původní projektové kanceláře v Chrudimi. Pozůstalost se dá rozčlenit na několik významných částí.

I. Životopisný materiál

osobní doklady, diplomy, legitimace
studijní a odborná příprava (školní sešity, záznamy přednášek apod.)
autobiografie, paměti, deníky, poznámkové sešity s denními záznamy
hospodářské a majetkové záležitosti původce fondu

II. Korespondence

rodinná
osobní: abecedně řazená podle odesílatelů
dopisy úřadů a institucí
blahopřání k významným životním jubileím, kondolence oficiální

III. Vědecká, odborná a literární činnost

přednášky, referáty
recenze, posudky, zprávy
populárně vědecké práce
pomocný a studijní přípravný materiál (poznámky, bibliografické lístky,
výpisky z literatury, novinové výstřižky)

76 Steinová, Šárka: Pomologický ústav v Tróji. Prameny a studie 54, 2014, s. 85–109.

IV. Plány a projekty

soukromé, rodinné a vilové zahrady (též rekreační objekty apod.)
rozsáhlé a (významné) vilové zahrady
veřejná zeleně
hřbitovy, hroby a hrobky
objekty sportovišť a rekreačních areálů
zeleně areálů škol, odborných ústavů a institucí v rámci výchovy
zeleně areálů nemocnic, léčeben a odborných ústavů
zeleně zámeckých areálů parků a zahrad
zeleně církevních objektů a poutních míst
zeleně areálů podniků, kolonií
zeleně lázeňských areálů
areály – památníky či historické areály v krajině či kontextu s jiným významným objektem

V. Písemnosti z veřejné činnosti původce fondu

Firma Josef Vaněk (dodací listy, zaměstnanci, seznam odrůd, účetní knihy, firemní prospekty, sbírka firemní dokumentace)
Vaňkovo zahradnické muzeum

VI. Ilustrační materiál o původci fondu

fotografie původce fondu nebo jeho vyobrazení
vzpomínky, oslavné projevy apod.
referáty a recenze o pracích původce fondu

VII. Písemnosti týkající se rodinných příslušníků původce

Karel Kudrna (tchán)
Liduška Kudrnová (rodinná kronika)

VIII. Písemnosti cizí provenience

Zemská ústřední jednota českých zahradníků se sídlem v Praze, odbor Chrudim (stanovy, protokol došlé pošty, protokoly z jednání valných hromad 1906-1911, spolková agenda 1906-1922)

Velmi zajímavé jsou dva Vaňkovy deníky, které si vedl po dobu svých učňovských let v zámeckém zahradnictví v Ratibořicích, později v zámeckém zahradnictví hraběte Franze Thuna-Hohensteina v Děčíně nad Labem, během svého studia pomologického ústavu v Tróji, pomologického ústavu v Reutlingenu v Bádensku-Württembersku, u Gauchera v jeho pomologické a zahradnické škole ve Stuttgartu, pruské státní zahradnické školy v Proskau. V deníku i obsáhle popisuje založení svého velkozávodu v roce 1908. Druhý deník pak věnuje svému nasazení v první světové válce. Jedná se o velmi zajímavý materiál, kde očima zahradního architekta popisuje strasti války a na druhou stranu si i v této těžké době najde ve volném čase na frontě příležitost ke studiu botaniky.⁷⁷

⁷⁷ Soukromý archiv Josefa Vaňka, deníky.

Další významnou částí Vaňkovy pozůstalosti je obsáhlá korespondence, která podává opravdu mnohá zajímavá svědectví a odborná stanoviska pomologů, botaniků, květinářů, zahradníků, zahradních architektů, představitelů zahradního školství a předních zahradnických organizací a spolků, školkařů, redaktorů zahradnických časopisů atd. Na druhé straně vystupuje do popředí hodnota dopisů s osobnostmi z uměleckých kruhů, protože v nich představitelé umění a literatury hovoří nikoliv jen o vlastních kulturních záležitostech, ale zaujímají stanovisko k utěšenému rozvoji zahradnictví, pěstitelství či sadovnictví. Například dne 26. března 1931 napsal Karel Čapek architektu Vaňkovi: „*Děkuji Vám mnohokrát za ty krásné publikace, které jste mi laskavě poslal. Zejména ta kniha o květinách v pokoji je mi nadmíru užitečná... Jsem rád, že teď máme už české zahradnické knihy, které se úpravou, důkladným obsahem i moderní zahradní kulturou vyrovnají kterýmkoliv cizím...*“⁷⁸

Také styk Josefa Vaňka se Stanislavem Kostkou Neumannem byl velmi zajímavý, zejména když se tento básník a spisovatel za druhé světové války uchýlil do Vápenného Podola na Chrudimsku. Například dne 3. prosince 1944 Neumann, aby se odvděčil za dárek v podobě vybraného ovoce, posílá Vaňkovi velmi krásnou báseň o růži, pro jeho růžařskou sbírku.⁷⁹

S Bezručem korespondoval Vaněk především za nacistické doby a několik let po osvobození. Zcela zvláštní kapitolu by ovšem mohl tvořit vzájemný vztah Vaňkovy rodiny a spisovatelky Marie Majerové, která se s Vaňkem seznámila v roce 1940. Přátelství prý bylo vřelé a všestranné. Majerová prosí Vaňka, aby konsultoval povídku pro děti, která se odehrává v zahradce, neboť Majerová byla přesvědčena, že dětem se musí dát uvážený text. Vaněk naopak žádá o stanovisko, zda beletristická práce ze zahradnického prostředí, která je mu vnucována k vydání, má uměleckou hodnotu. Majerová zamítá, avšak přitom sama nikdy nezneužívá chrudimského přátelství a nevyžaduje, aby Josef Vaněk vydal svým nákladem některou její prózu.⁸⁰ Jindy Marie Majerová z Prahy píše: „*Oznamuji, že koš sazenic včera v pátek správně došel a že byla dnes malá domácí slavnost, když jsme je ukládali do země podle všech pravidel. Jsou to krásné kusy a budu o ně pečovat...*“⁸¹ Vůbec za války má tato korespondence příznačný charakter. Vaněk posílá do Prahy v bedničkách brambory, ovoce a zeleninu, při omezeném lístkovém hospodářství je to vítaná výpomoc. A Majerová se svěruje s radostmi kolem pěstování králíků – a posílá do Chrudimi knížky, které by mohly sběratele Vaňka zajímat. Vzájemná úcta a obdiv trvaly také po osvobození a i po roce 1948, ačkoliv politická a kulturní angažovanost zabíra-

78 Soukromý archiv Josefa Vaňka, korespondence, 1931, březen, 26., Karel Čapek koresponduje s Josefem Vaňkem.

79 Soukromý archiv Josefa Vaňka, korespondence, 1944, prosinec, 3., Stanislav Kostka Neumann zasílá spolu s dopisem báseň o růži.

80 Ze soukromého rozhovoru se snachou Josefa Vaňka, Jaroslavou Vaňkovou, ze dne 23. listopadu 2009.

81 Soukromý archiv Josefa Vaňka, korespondence, bez datace, korespondence mezi Josefem Vaňkem s Marií Majerovou.

la spisovatelce všechen čas. Mění se ovšem náplň korespondence. Marie Majerová např. v prosinci 1949 informuje Vaňka o svém setkání s Iljou Grigorjevičem Erenburgerem⁸² v Praze. Dne 18. června následujícího roku Majerová píše: „Čas letí zrovna šíleně... lidé jsou všude stejní a místo aby člověka podepřeli, když chce dělat, ještě mu práci kazí a znechucují.“⁸³ Přesto nezapomíná navštívit Vaňkovu rodinu, kdykoli je to možné. V důsledku četných služebních cest po republice se to dokonce vede častěji, než za války. A tak dne 3. března 1946 přivádí Marie Majerová k Josefu Vaňkovi jednu z největších osobností novodobého kulturního života, ministra Zdeňka Nejedlého. Byla to velký den a pro oba muže nevšední příležitost vyměnit si názory na budoucnost českého hospodářství, pěstitelství a kultury.⁸⁴ Z korespondence je zcela evidentní, že Vaněk udržoval společenský styk i se sochařem Břetislavem Bendou a zejména Františkem Bílkem (1872–1941), kterému Vaněk pomáhal se zahradním řešením domu v Chýnově i vily v Praze. Avšak mezi jeho největší počet přátel podle dochované korespondence patřilo velké množství malířů, jednak pražských a potom i těch, kteří byli nějak spjati s jihovýchodními Čechami. Jejich seznam by byl opravdu dlouhý. Uvedu alespoň některé: Alfons Mucha, František Kaván, Vaňkem zvláště obdivovaný Václav Špála, Josef Jambor, Vincenc Beneš, Miloslav Holý, František Emler, Gustav Porš, František Bukáček, František A. Jelínek. Nesmím pak zapomenout na skromného, neznámého, ale vynikajícího malíře J. Pěťivokého, který nedostupným způsobem maloval barevné obrázky ovoce pro Vaňkovu *Československou lidovou pomologii*.⁸⁵

Během své mnohaleté a velmi rozvinuté působnosti přicházel Josef Vaněk do styku s nepředstavitelně širokým okruhem lidí žijících nejen v jeho okolí, ale i v Praze a na mnoha dalších místech. Se zahradnickými odborníky a vědci ho spojovaly společné praktické a teoretické zájmy, problémy a cíle. Někteří z nich se stali jeho stálými spolupracovníky a k mnohým ho poutalo skutečné přátelství. V tomto směru lze na jednom z předních míst uvést vynikajícího botanika Karla Kavínu (1890–1948), profesora Českého vysokého učení technického v Praze. Vaňkovým opravdovým spolupracovníkem a skutečným přítelem pak byl univerzitní profesor Karel Domin (1882–1953), přednosta botanického ústavu Karlovy univerzity, jehož obrovské práci na floristickém výzkumu republiky se chrudimský pěstitel nesmír-

82 Ilja Grigorjevič Erenburg (1891–1967), sovětský spisovatel, básník a publicista židovského původu. Překládal také francouzskou a španělskou literaturu. V roce 1908 byl z politických důvodů uvězněn, poté uprchl a v letech 1908–1917 žil v Paříži, zde se seznámil s V. I. Leninem. Působil jako dopisovatel v Občanské válce ve Španělsku pro více novin. Je znám také díky svému působení za druhé světové války. Na východní frontě působil jako novinář píšící nenávislné články, které podněcovaly nenávisť ke všem Němcům bez rozdílu. Blíže Comay, Joan – Cohn-Sherbok, Lavinia: *Who's Who in Jewish History: After the Period of the Old Testament*. London 2002, s. 407.

83 Soukromý archiv Josefa Vaňka, korespondence, 1946, červen, 18., citace z dopisu Marie Majerové z dopisu Josefu Vaňkovi.

84 Ze soukromého rozhovoru se snachou Josefa Vaňka, Jaroslavou Vaňkovou, ze dne 5. února 2010.

85 Ze soukromého rozhovoru se snachou Josefa Vaňka, Jaroslavou Vaňkovou, ze dne 5. ledna 2016.

ně obdivoval. Také další dva univerzitní profesory Vaněk nesmírně ctil a i oni si ho vážili. Byli to botanici Jaromír Klika (1888–1957) a zejména Bohumil Němec (1873–1966), zakladatel československé experimentální cytologie a vědec evropského formátu. Mimořádný Vaňkův zájem o boj proti škůdcům a chorobám ovocných dřevin ho pak sblížil s vynikajícím českým fytopatologem Ctiborem Blatným, a s jedním ze zakladatelů tohoto vědního oboru u nás, profesorem Vysoké školy zemědělské Jaroslavem Smolákem (1882–1971).

Ve Vaňkově pozůstalosti se nachází i velmi zajímavá databáze a obsáhlá sbírka fotografií, negativů a diapositivů, čítající 10 000 kusů, kterou si vytvořil během svého dlouhého profesního života. Výstřížkovým způsobem vytvořil i sbírku barevných obrazů rostlin všech druhů, která tvoří kolekci 6000 kusů. Osahuje starobylá vyobrazení z rytin, kolorované kresby, barevné fotografie, ruční malby.

Co se týká zahradních plánů je jich ve Vaňkově pozůstalosti nesrovnatelně více než ve výše jmenovaných osobních fondech Františka Thomayera, Josefa Minibergera a Josefa Kumpána. Významným dokumentem, který obsahuje chronologický soupis většiny projektů je tzv. kniha plánů. V tomto dokumentu najdeme úctyhodných 4600 zahradních plánů z období let 1910–1950, které se dají dělit podle funkčních typů na rodinné a vilové zahrady (též rekreační objekty apod.), rozsáhlé a (významné) vilové zahrady, veřejnou zeleň, hřbitovy, hroby a hrobky, objekty sportovišť a rekreačních areálů, zeleň areálů škol, odborných ústavů a institucí v rámci výchovy, zeleň areálů nemocnic, léčeben a odborných ústavů, zeleň zámeckých areálů parků a zahrad, zeleně církevních objektů a poutních míst, zeleně areálů podniků, kolonií, zeleň lázeňských areálů, areály – památníky či historické areály v krajině či kontextu s jiným významným objektem.

Po dobu své čtyřicetileté činnosti pracoval na projektech, jejichž většina z nich byla za praktické součinnosti chrudimského zahradnictví plně realizována, přičemž krajinářsky a výtvarně ceněné projekty vynesly Josefu Vaňkovi rovněž i pověst vynikajícího zahradního architekta. O stylu jeho práce svědčí i přesné údaje, které si jeho projekční kancelář vedla a které František Zeman, vrchní zahradník ve školkách Josefa Vaňka, uveřejnil v časopise *Zahrada*, roč. XXX, sešit 8. Díky tomu se dozvídáme, že do roku 1936 Josef Vaněk a jeho firma přeměnil na zahrady a sady 8 656 691 m² pozemků. Vedoucí jeho kanceláře uvádí, že bylo vypracováno 2360 projektů z toho: 1756 soukromých zahrad, 257 školních zahrad, 131 veřejných sadů, 32 okolí pomníků, 43 úprav hrobek, 12 zahrad u restaurací, 31 sportovních hřišť, 10 zahrad u nemocnic, 5 lázeňských sadů, 3 střešní zahrady, 21 výstavních expozic.

Na základě dostupných materiálů se dá Vaňkova tvorba rozdělit do několika etap. Za první etapu považujeme tvorbu období let 1905–1920 tzv. raná fáze tvorby, kdy je Vaněk ovlivněn stylem zahradního architekta výše zmíněného Františka Thomayera, kterého považoval za svůj velký vzor, a svého učitele a rádce, jak dokládá četná korespondence obou architektů. Za vrcholné období Vaňkovy tvorby lze považovat 30. léta 20. století.

V jeho tvorbě je možné sledovat, obdobně jako u Josefa Kumpán, funkční členění zahrad do jednotlivých oddílů. V jeho zahradních návrzích je zastoupena část okrasná – tvořená bohatým květinovým parterem a ukončena besídkou nebo pergolou. Nechybí také růžovna s vodními prvky. Užitková část zahrady obsahuje vždy ovocný sad vysázený nejčastěji ovocnými zákrsy. Ve větších zahradách nechybí také část přírodně řešená se solitérními dřevinami. V některých případech nechybí také drobná zahradní stylizace ovlivněná japonskými motivy. Jeho zahrady jsou osově, vždy ovlivněné vilou, chybí-li budova, odvíjí se zahradní program od besídky nebo pergoly.

Závěr

Při charakteristice zahradně architektonické tvorby konkrétního období je nezbytné vycházet zejména z dostupných historických literárních zdrojů, archivních materiálů a jiných historických pramenů vážících se k danému tématu. Zahradní umění je poměrně zranitelným uměleckým odvětvím a vlivem nedostatečné péče a neodborných zásahů téměř okamžitě podléhá. Jeho následná obnova dle původního konceptu je značně komplikovaná, ne-li zcela vyloučena. Zahradní architektura pracuje s rostlinou jako se základním prvkem díla zahradní a krajinářské architektury. Proto je po zániku konkrétního objektu velmi těžké simulovat překrytou původní strukturu. Z těchto a dalších důvodů je možné považovat archivní materiál, je-li k dispozici, za základní zdroj informací o konkrétním parku nebo zahradě. Prostřednictvím kontinuální badatelské činnosti se dokáže nashromáždit poměrně objemný zdroj historických pramenů, vážících se ke konkrétním dílům zahradní architektury ve vztahu k jejich autorům.

Je třeba však pamatovat na konečnou podobu díla, na kterou působilo několik činitelů. Poměrně značné rozdíly v pojetí zahradní architektury vykazovali samotní zahradní architekti, jejichž tvorba byla ovlivněna jak jejich vlastní filosofií, která se u některých tehdejších zahradních tvůrců diametrálně lišila, tak také přáním investorů a v neposlední řadě také aktuálními stanovištními podmínkami. Například zde u výše uvedených zahradních architektů byla jejich tvorba značně ovlivněna vlastním studiem v zahraničí, kdy přejímali mnohé tamní principy za vlastní. Zjištěné skutečnosti umožňují tedy s poměrně velkou přesností charakterizovat principy tvorby konkrétních architektů sledovaného období.

Gartenarchitektur in den böhmischen Ländern im ausgehenden 19. Jahrhundert und in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts im Spiegel der Archivquellen

Die Studie will hervorheben, wie wichtig es ist, bei heutigen anspruchsvollen Instandsetzungen der Gärten und öffentlichen Parks Archivmaterialien, zugängliche historische Literaturquellen und andere Geschichtsquellen, die sich auf die oft vernachlässigte Gartenarchitektur in den böhmischen Ländern am Ende des 19. Jahrhunderts und in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts beziehen, zu studieren. Ein beträchtlicher Teil des Aufsatzes wird der Ordnung und Identifizierung von Plandokumentationen bedeutender Gartenarchitekten gewidmet, die in ihren persönlichen Nachlässen enthalten sind. Der Rest des Beitrags ist konkreten Nachlässen zur verfolgten Zeitperiode gewidmet, die durch die Erforschung der Archivmaterialien in Beständen weiterer Institutionen der Tschechischen Republik immer wieder ergänzt werden müssen.

Czech garden architecture from the end of 19th century to the first half of 20th century in the archive documents

The study emphasizes the importance of archival documents, accessible historical literature and other historical sources, pertaining to often overlooked Czech garden architectural production from the end of 19th and first half of 20th century, for demanding garden and public parks renovations. The introduction is dedicated to the identification and classification of plan documentation from important garden architects, which represents part of their personal papers. The rest of the article focuses on actual personal papers from the followed period that are always to be complemented with the study of archival material in the institution archives in the Czech Republic.